

Doç. Dr. Ahmet Buran, *Anadolu Ağzlarında İsim Çekim (Hâl) Ekleri*, TDK Yay., Ankara 1996.

Anadolu ağzları Türkolojinin üzerinde önemle durulan konularından birisidir. Ağız çalışmalarında oldukça önemli mesafelerin katedildiği günümüzde, bilhassa konuyla ilgili karşılaştırma ve sınıflandırma çalışmalarının az olması sebebiyle araştırmacıların son zamanlarda bu alana yöneldiği dikkati çekmektedir.

Tanıtmak istediğimiz eser adından da anlaşılacağı gibi Doç. Dr. Ahmet Buran'ın Anadolu ağzlarında kullanılan isim çekim (hâl) eklerini topluca ele aldığı bir çalışmadır. Doç. Dr. Buran bu konuyu incelemesine sebep olarak, Anadolu ağzlarıyla ilgili birçok inceleme yapılmasına rağmen, konunun bütünüyle değerlendirildiği eserlerin sayıca az olduğunu göstermektedir. Doç. Dr. Ahmet Buran'ın bu çalışması, konuyla ilgili eksikliğin giderilmesinde büyük fayda sağlayacaktır.

Eserde, Anadolu'nun çeşitli yörelerinden derlenmiş metinlerdeki hâl ekleri incelenmektedir. Doç. Dr. Buran, bunun için yaklaşık bin yerleşim biriminden derlenmiş metinlerden faydalandığını belirtmektedir. Ayrıca çalışması sırasında elindeki malzemeye Eski Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi, Türkiye Türkçesi yazı dili ve diğer yaşayan Türk lehçeleri arasında karşılaştırmalar yaparak bunların ayrılan ve birleşen yanlarını tespit ettiğini belirten Sayın Buran, bu çalışmayla Türkolojiye Anadolu ağzlarıyla ilgili el altında bulundurulması gereken kaynak bir eser kazandırmıştır.

Çalışmanın "Giriş" bölümünde araştırmada kullanılan metot anlatılmaktadır. Burada, incelenen metinlerin sağlam ve güvenilir olmasına dikkat edildiği belirtilmiştir. "Kaynak Eserlerin Tasnifi" başlığı altında ise kullanılan kaynak eserler arasında daha çok Türk araştırmacıların yaptığı derleme çalışmalarından faydalandığı hususuna yer verilmiştir. Kaynak olarak kullanılan eserler; yayımlanmış kitaplar, makaleler, basılmamış doktora ve yüksek lisans tezleri ile lisans tezleridir. Ayrıca girişte hâl kavramı üzerinde durulmakta, Türkçede ismin hâlleri ve hâl ekleri ele alınarak, Eski Türkçeden günümüze doğru kronolojik bir sıra ile bu konudaki genel problemler dile getirilmektedir.

Çalışmanın asıl kısmını teşkil eden bundan sonraki bölümde Anadolu ağzlarındaki hâl ekleri tek tek incelenmiştir. Doç. Dr. Buran, araştırmacılar arasında genel kabul gördüğünü belirttiği şu dokuz hâli incelenmiştir:

1. Yalın hâl; 2. Tamlama hâli; 3. Belirtme hâli; 4. Yönelme hâli; 5. Bulunma hâli; 6. Çıkma hâli; 7. Vasıta hâli; 8. Eşitlik hâli; 9. Yön gösterme hâli.

Hâl eklerinin isimlendirilişinde de bir birlik olmadığını söyleyen Doç. Dr. Buran, yukarıdaki terimleri kullanmış ve bunların, uluslar arası terminolojideki karşılıklarını da parantez içinde göstermiştir.

Her hâl ekinde önce ekin ses yapısı (yalın hâl hariç) ele alınmıştır. Bu bölümde o ekin Anadolu ağızlarında görülen şekilleri üzerinde durulmuştur. Buna göre hâl ekinin ünlüyle ve ünsüzle biten kelimelerden sonra nasıl kullanıldığı örneklerle açıklanmaktadır. (Belirtme hâlinin eksiz ve ekli kullanımı ile çıkma ve eşitlik hâllerinde görülen ünsüz uyumunun bozulması hâdisesi eklerin ses yapısında verilen konular arasındadır). Ayrıca ekin ünlü uyumlarına ve varsa bazı ses olaylarına (ünlü ikizleşmesi, hece kaynaşması) göre aldığı durum incelenmiştir.

Bundan sonra hâl eklerinin kullanılışı kısmı yer almaktadır. Burada isim tabanlarından sonra (çokluk ve iyelik eki almış kelimelerde) ve zamirlerden sonra (şahıs, işaret, dönüşlülük, soru ve belirsizlik zamirleri) eklerin ne şekilde geldiği yine bol miktarda verilen örneklerle anlatılmıştır.

Üçüncü bölüm bahsedilen hâl ekinin - varsa - yerine kullanılan hâl ekleri ayrı başlıklar altında belirtilmiştir. Bu bölümdeki başlıklardan biri de "Çıkma Hâlinin Bulunma Hâli Yerine Kullanılması"dır. Burada bulunan açıklamalar kitabın genelinde de görüldüğü gibi son derece ilgi çekicidir. Doç. Dr. Buran, bu konuyla ilgili şunları söylüyor:

"Bulunma - çıkma, çıkma - bulunma hâli ekleri arasındaki görev aktarımı da Anadolu ağızlarında sıkça görülen bir olaydır.

ET'de bulunma hâli eki, çıkma hâlinin fonksiyonunu da yerine getirmekte idi. Ancak çıkma hâlinin bulunma hâli yerine kullanılması Anadolu ağızlarına has bir hususiyet olarak dikkati çekmektedir. Bu durum daha çok Doğu Anadolu ağızlarında görülmektedir.

İsim Kök ve Gövdelerinde

- üsuF ordan (orada) göyidan (kuyuda) ğalmış. (El / Baskil / Şefkat, KBAY, 218/34/6).

- kırk gün davamlı günden (günde) bi defa hayrımı verirlerdi. (Tunc / Uzunarla, TMKA, 1/2/55, 56)

.....

İyelik Eki Almış Kelimelerde

-*şu bingöl tarafından (tarafında) oldu. (Tunc. / Erdoğan, TMKA, 8 / 3 / 53).*

Zamirlerde

-*onnardan (onlarda) herşe para pul. (El. / Harput, HYA, 65 / 1 / 166)" (s. 193-194).*

Dördüncü bölümde ekin fonksiyonları incelenmektedir. Burada ekin isme hangi anlamları kattığı, cümlede hangi öğeleri oluşturduğu, ne tür kelimelerle ve eklerle bir arada kullanıldığı (meselâ; bulunma hâlinin ikilemeler kurması, çıkma hâlinin edatlara bağlanarak fiilin yönünü belirtmesi ya da vasıta hâlinin -*ıp, -ip* gerundiumuna eklenerek onun anlamını kuvvetlendirmesi) yani cümledeki görev ve işlevleri üzerinde durulmaktadır.

Son olarak ekin, varsa diğer çekim eklerinin yerine kullanılması örneklerle gösterilmektedir. "Belirtme Hâli Yerine Kullanılması" da bunlardan biridir:

"Anadolu Ağızlarında görülen en yaygın görev aktarımı belirtme hâli eki ile yönelme hâli ekleri arasında olmaktadır. Güney-Batı Anadolu ağızlarında biraz daha sık ve sistemli olmakla birlikte, bütün Anadolu ağızlarında görülmektedir.

.....

İsim Kök ve Gövdelerinde

-*o galan sığır malları suyu (suya) götür. (Kırş./Kaman/Meryemkaşı, OAAD, 100/12, 13)*

.....

Çokluk Eki Almış Kelimelerde

-*başğa mämlikälari (memleketlere) gidicämiñ? (Muğ./Yerkesik, GBAA- 96/73/21)*

.....

İyelik Eki Almış Kelimelerde

-*nēden başımı (başıma) belā olduñuz. (Den., GBAA, 51/40/29)*

.....
-letif şahım mindim eşgin atını (atına) Stv./Divriği/ Terekleme, STİAT, 124/16" (s. 131-132).

Doç. Dr. Buran, hâl eklerinin temel işlevinin cümleyle alâkalı olduğunu, bu sebepten dolayı bir ekin kullanıldığı kelimenin geçtiği cümleyi veya ilgisi varsa cümleleri bütünüyle aldığını belirtmektedir. Bunların hangi yöreden alındığı (il, ilçe ve köy sırasına göre) ve hangi kaynaktan tespit edildiği kısaltmalarla verilmiş; sayfa, metin ve satır numaraları da eklenmiştir. Anlatılan ekin kullanılış biçimini, fonksiyonunu en iyi gösteren örnekler seçilmiştir. Her özellik için bir ya da üç örnek verdiğini belirten Buran, önemli gördüğü özellikler için örneklerin sayısını daha da artırmıştır.

Doç. Dr. Buran inceleme kısmından sonra genel bir değerlendirme yaparak, Anadolu ağızlarında kullanılan hâl eklerinin her biri ile ilgili ayrı ayrı sonuçlara ulaşmıştır. Ayrıca genel değerlendirmeleri de söz konusudur. Özellikle Anadolu ağızlarında kullanılan bazı hâl eklerinin, hâl eki hatta çekim eki olup olmadığının üzerinde durulması gereken bir konu olduğunu belirtmektedir. Çalışmanın sonunda Anadolu ağızlarında tespit edilen hâl ekleri ile ilgili bir de indeks bulunmaktadır.

Anadolu Ağızlarında İsim Çekim (hâl) Ekleri adlı çalışma, bu alanda yapılacak nice çalışmaya yol gösterecektir. Sayın Buran'a Türkolojiye yaptığı bu önemli katkıdan dolayı teşekkür ederiz.

Ar. Gör. Dilek ERGÖNENÇ